

שם הווי"ה בפרשת יוסף ואחיו

בכל השליש השלישי של ספר בראשית אין כמעט אזכור של שם הווי"ה, רק שם אלוהות. שם הווי"ה, שמופיע תדיר מתחילת הספר, ובסיפורי אברהם, יצחק והמחצית הראשונה של יעקב, ואף מושם בפי עממים שונים (אבימלך, לבן, אליעזר), נפסק מתחילת פרשת וישב – ליתר דיוק עוד בתחילת פרשת וישלח לאחר המפגש עם עשו ותפילת יעקב: "ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך" – וחוזר "ברגע האחרון" לפני חתימת הספר, באמצע ברכת יעקב לבניו בפרשת ויחי, בפסוק: "לשועתך קיויתי ה'".¹ כל זה, להוציא שלושה מקרים שכולם ירידה: בפרק לח – מעשה יהודה ותמר, ובפרק לט – בהצלחת יוסף בבית פוטיפר, ובבית הסוהר ובשם של פוטיפר ושר בית הסוהר!

אין שם הווי"ה רק אלוהות, בכל סיפור יוסף ואחיו! בפרק לז המתמקד בשנאה וביריבות, בחלומות ובמכירה, אין שום אזכור, לא של שם הווי"ה ולא של שם אלוהות. בשאר מאורעות יוסף ואחיו, פרשות מקץ ויגש, פרקים מ–מט מופיע רק "אלהים". אמנם, שם הווי"ה מופיע במעשה יהודה ותמר שספק שייך לסיפור יוסף ואחיו, ספק אינו שייך; ולאחר מכן, באופן קצת מפתיע, בסיפור יוסף בבית פוטיפר ובשהותו בבית הסוהר. ועל כך יש לדרוש בנפרד. אך מכאן ואילך, נעלם שם הווי"ה לאורך כל הסיפור. בשבעה פרקי השיא של פרשת יוסף ואחיו נמצא רק שם אלוהות שהוא כידוע לעתים קודש ולעתים חול, ככתוב: "כי הפרני אלהים בארץ עניי", "זאת עשו וחי את האלהים אני ירא", "מה זאת עשה אלהים לנו", "האלהים מצא את עוון עבדיך", "למחיה שלחני אלהים לפניכם", "שמני אלהים לאדון לכל מצרים" ועוד.² כך גם בשיח שבין יעקב ליוסף כאשר הם נפגשים וחיים בצוותא, ככתוב: "אשר נתן לי אלהים בזה", "והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך", "האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו", "האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה" ועוד. גם שם רק שם אלוהות (הכללל) נמצא. וגם אזכורים אלה, יש להדגיש, הם בלשון סבילה, אין "ויאמר אלהים", "וירא ה' אלי", "וישמע אלהים", "ויקרא אלהים" וכו', רק בני אדם הם שמציינים את נוכחותו הסמויה של הקב"ה.

נראה שסיפור יוסף ואחיו הוא סיפור אנושי נטו, בהסתר פנים גמור. לא בכדי יוצר המדרש הקבלה בינו ובין מגילת אסתר שכולה הסתר פנים.³ רק ברגעי השפל של יהודה ויוסף מופיע שם הווי"ה.

מה פשר דבר זה?

מצאנו בספר עבודת ישראל פרשת ויחי למגיד מקוזניץ (מגדולי וראשוני החסידות, אוקראינה מאה 18) שמציין את העובדה הזו ותמה איך היא לא מוזכרת בפירושי הראשונים: "אחר העיון בפרשת מקץ ופרשת ויגש ופרשת ויחי עד הפסוק הזה, ולא מצינו שם הווי"ה נכתב בס' בפירוש. ותמיה נשגבה בעיני מדוע נפלא הדבר הזה מכל ספרי המקובלים שלא להביא איזה רמז שיש בזה". והוא מציע שהדבר קשור בירידה למצרים: "ואפשר לתת טעם ואיזה רמז, כי בפרשת מקץ על ידי החלומות פרעה ופתרונו של שני הרעב נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, ובפרשת ויגש הוא תחילת הירידה שירד יעקב אבינו ע"ה ובניו ... לכן נעלם שם הווי"ה המורה על הרחמים וחסדים גדולים עד הפסוק הזה לישועתך קיויתי ה' שמורה על הגאולה העתידה שניבא יעקב אבינו ע"ה כמו שפירשו המפרשים שם, לכן נתגלה שם הווי"ה המרחם עלינו הפודנו והגואלנו במהרה אמן".

ונראה עוד להציע, שסיפור יוסף ואחיו הוא אכן סיפור אנושי נטו, בהסתר פנים כמעט גמור. ניסים ומופתים הם נחלתו של ספר שמות ואילך ומלווים את תהליך ייסודו (מחדש) של עם ישראל, מיציאת מצרים, דרך שנות

¹ בעת שביקש יעקב לגלות את הקץ לבניו, ראו הדף [גילוי הקץ בברכת יעקב לבניו](#).

² האבחנה בין אלהים – קודש, לאלהים – חול (היינו שליט ובעל כח ומשרה) היא בלשון חז"ל ולצורך היחס לכתיבה, גניזה, מחיקה וכו' של שמות קודש. בלשון המקרא, בפרט ספר בראשית, האבחנה היא בין "אלהים" הכללי שאומות רבות מודות שיש כח עליון ששולט בעולם (כל אחת בדרכה) ובין "אלהים" ייחודי – ה"א – ו"א – ה"א, שצאצאי אברהם, יצחק ויעקב מאמינים בו.

³ דוגמא להשוואה כזו מצויה בבראשית רבה פז ו, שם אמנם המיקוד הוא בדמותם ופועלם של מרדכי ויוסף: "ר' יודן בשם ר' בנימין אמר: בניה של רחל ניסן (הנס היינו הניסיון והגדולה שלהם) שוה וגדולתן שוה. ניסן שווה: ויהי כדברה אל יוסף יום יום – ויהי באמרם אליו יום ויום. ולא שמע אליה – ולא שמע אליהם. וגדולתן שוה, ויסר פרעה את טבעתו – ויסר המלך את טבעתו וכו'. ראו שם עוד על הלבוש, הטבעת, רביד הזהב, ביתו, המרכבה והקריאה לפניו.

המדבר ועד להתנחלות המתמשכת בארץ.⁴ ספר בראשית הוא ספר "מעשי אבות סימן לבנים". קשה להעביר ניסים כלקח לבנים. את מעשי האבות, לטוב ולמוטב, אפשר לנסות להעביר וחשוב מאד לשמר. סיפור יוסף ואחיו⁵ מלמדנו מה קורה כאשר בני אדם לוקחים את גורלם בידיהם ולא משכילים לעצור ולחשוב מראש: "אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו", או כדברי גדעון למלאך: "בִּי אֲדֹנָי וַיֵּשׁ ה' עִמָּנוּ וְלָמָּה מִצָּאֵתָנוּ כָּל זֹאת" (שופטים ו יג). את העובדה הפשוטה ששנאת חנם יכולה לפרק עם מבפנים (או לדחות את הקמתו ולשלוח אותו לשעבוד מצרים הנורא), אפשר היה ללמוד ישירות מספר בראשית, ממעשי אבות סימן לבנים. לא היה צורך בחורבן שני הבתים.

שבת שלום
מחלקי המים

⁴ ניסי יהושע כגון שמש בגבעון דום ועצירת מי הירדן, מקבילים אם לא עולים על ניסי משה.
⁵ כך התקבע שמו במהלך הדורות, אך באמת ניתן בהחלט לכוונתו (גם) סיפור יעקב ובניו.